მედეას მითი და ისტორიული რეალიები

ძველი საბერძნეთისა და კოლხეთის მაგალითი

გოჩა კუჭუხიძე
შოთა რუსთაველის სახელობის
ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი
gochakuch@yahoo.com

ელინური მითების პერსონაჟი – მედეა, ჰესიოდესა და პინდარეს მიხედვით, ბერძნული პანთეონის ერთ-ერთი ქალღმერთია, ევრიპიდესთან კი ჩვეულებრივი გრძნეული ქალის სახით არის წარმოდგენილი...

გერმანელ მეცნიერს – ლუდვიგ პრელერს ჰესიოდეს გენეალოგიასა და სხვა ბერძნულ მონაცემებზე დაყრდნობით მიაჩნია, რომ მედეა თავდაპირველად ელინთა ქალღმერთად იყო ცნობილი; მკვლევარი ცდილობს დააკონკრეტოს, კერძოდ რომელ ღვთაებად იცნობდნენ მას ბერძნები და მიდის დასკვნამდე, რომ „ვნებებით სავსე და ყოველგვარ ჯადოქრობაში დახელოვნებული მედეა“ (“die leidenschaftliche und alles Zaubers kundige Medea”), რომელიც იასონს კოლხეთიდან საბერძნეთში გაჰყვა, უეჭველია, რომ, „მთვარის განმასახიერებელია“ (“sicher ein Bild des Mondes ist”); პრელერი ყურადღებას აქცევს იმ ფაქტს, რომ კორინთული მითი ჰელიოსის ძეს – აიეტს იმ პერსონაჟად წარმოგვიდგენს, რომელიც თავის ასულთან ერთად კორინთოდან კოლხეთში გადასახლდა და, მისი თქმით, ყველაფერი მიგვანიშნებს იმაზე, რომ მედეა ცნობილი იყო როგორც ბერძნული მთვარის ქალღმერთი (“griechische Mondgöttin”); მკვლევარი ხსენებულ მოსაზრებას იმ ფაქტებითაც აძლიერებს, რომ, როგორც აღნიშნავს, აიეტის ასულს ის სხვადასხვა სახელი აქვს, რომლის მნიშვნელობაც არის მთვარე, რომ მედეას ხასიათის მთავარი თვისება – ეს არის ვნებით სავსე სიყვარული, რომლითაც იგი აფროდიტეს განადიდებს, წერს, რომ ასეთი ვნების განსახიერება ბერძნულ პოეზიაში უპირველესად მთვარის ალეგორიას (“eine Allegorie des Mondes”) წარმოადგენს; პრელერს მიაჩნია, რომ შემდგომ ტრანსფორმაცია განიცადა ამ პერსონაჟმა და გრძნეულ, მაგრამ, ჩვეულებრივ, მოკვდავ ადამიანად იქცა (პრელერი 1854: 216 და შემდგომი გვერდები).

იმ საკითხის გასარკვევად, თუ რომელი ქვეყნიდან იღებს მედეა სათავეს, მისი სახის სრულყოფილად წარმოსაჩენად, მიუხედავად იმისა, რომ, ხსენებულ საკითხზე მსოფლიოს სხვადასხვა მეცნიერის მიერ ბევრი ნაშრომია დაწერილი, რადგან ქართველურ სამყაროსთან უშუალოდაა დაკავშირებული მედეა, მომავალში ქართული ფოლკლორისა და მწერლობის ყველა მონაცემის სკრუპულოზური განხილვა, მათი მსოფლიო ჭრილში გაანალიზება ისევ იქნება საჭირო, მანამდე კი იმ პარალელების ძიებაა აუცილებელი, რომლებიც, შესაძლოა, შემონახული იყოს ქართულ და, საერთოდ, კავკასიურ სამყაროში; გასარკვევია, აქვს თუ არა მედეას სახეს აქ თავისი შესაბამისი სახე, თუ მხოლოდ ბერძნული მითებისა და ლიტერატურის პერსონაჟია იგი.

ადრე შესრულებულ ნაშრომში, ძირითადად სხვა თემისადმი მიძღვნილი წერილისთვის დართულ ერთ-ერთ შენიშვნაში, რამდენიმე წინადადებით შევეხე ამ საკითხს (კუჭუხიძე 2024: 98) და ამჯერად ვეცდები, განვავრცო ხსენებულ ნაშრომში თქმული.

როგორც ცნობილია, ელინური მითოლოგია მედეას გრძნეული ქალის – კირკეს ძმის-

შვილად წარმოგვიდგენს. კირკე (ცირცე) – *ამარანთის* მთასთან მცხოვრები გრძნეული მკურნალი (ჯადოქარი, რომელმაც, ჰომეროსის *ოდისეას* მიხედვით, ოდისევსის თანამგზავრები პირუტყვებად გადააქცია) და მისი ძმისწული მედეა მამიდა-ძმისშვილის ისეთ ლიტერატურულ სახეს ქმნიან, ისეთი მყარი ერთობა არის შექმნილი გრძნეული მამიდისა და მასზე დამოკიდებული ძმისწულის სახეებით, რომ სხვადასხვა მწერლისთვის არქეტიპად შეიძლებოდა იგი გამომდგარიყო.

ჯადოქრული თვისებების მქონე მამიდისა და მისი ძმის ასულის ეს ერთობა ძალიან ჰგავს *ვეფხისტყაოსნისეულ* გრძნეულ დავარს („დავარ ქაჯს“) და მის ძმისშვილ ნესტანს, რაც ქმნის საფუძველს, ვივარაუდოთ, რომ, შესაძლოა, *შინაგანი, ორგანული კავშირი იძებნებოდეს მამიდა-ძმისწულის ბერძნულ და ქართულ წყვილებს შორის; ვფიქრობ, დასაშვებია მოსაზრება, რომ რუსთველი ელინურ ან ქართულ რეალიას ეფუძნება და რომ დავარ-ნესტანსა და მედეა-კირკეს წყვილთა შორის პარალელები არსებობს.*

„დავარ ქაჯის“ ძმისწული ნესტანი მამას ღალატობს, ტარიელის სიყვარულის გამო იმეტებს მას (თუმც სულიერი კათარზისის შემდეგ უბრუნდება მამას /„წადი ინდოეთს მიმართე, არგე რა ჩემსა მშობელსა“ – სწერს ქაჯეთის ციხიდან ტარიელს); თავის ოჯახს იასონის სიყვარულის გულისთვის გრძნეული კირკეს ძმისშვილი მედეაც წირავს, ოქროს საწმისის გატაცებაში ეხმარება იასონს და მასთან ერთად ტოვებს კოლხეთს; სასიძოს მკვლელობის შემდეგ მამისა და მამიდის, მთელი თავისი ოჯახის წინაშე დამნაშავედ გამოდის ნესტანი და მშობლებისეული ოჯახის გამყიდველია მედეაც.

მედეასთან არა, მაგრამ, *ამირანიანისეულ* ყამართან ნესტანის მსგავსება შემჩნეულია მკვლევართა მიერ. მაგალითად, გია არგანაშვილი ერთ კონტექსტში განიხილავს ნესტანისა და ყამარის სახეებს, ყურადღებას ამახვილებს იმ გარემოებაზე, რომ ორივე ღალატობს მამას, ამასთან მიიჩნევს, რომ ეს ახალი ოჯახის დასაფუძნებლად სჭირდებათ მათ:

> ცხოვრების პირველ ეტაპზე ქალი (ცოლი) ხელს უწყობს დიდი ოჯახების დაშლას (ამით ის სახელმწიფოს აძლიერებს), ხოლო შემდგომ ეტაპზე (დედა) თვითონ ქმნის დიდ ოჯახს და ამით თავისდაუნებურად სახელმწიფო სტრუქტურებს ასუსტებს (არგანაშვილი 2024: 308-309);

და კიდევ:

> მკითხველს გავახსენებ ამირანის ეპოსის იმ ეპიზოდს, როდესაც ამირანი ზღაპრული კოშკიდან საცოლეს – ყამარს – მოიტაცებს და ამის გამო ქაჯების ლაშქართან მოუწევს ბრძოლა. ამ სიუჟეტში მამა-შვილის (ყამარი და მისი მამა) სიტყვიერი დაპირისპირების მოწმენი ვხდებით. აქ კი თითოეული სიტყვა, რეპლიკა ან ფრაზა მეხსიერების იმ დაფარულ მითოლოგიურ შრეს აჩენს, რომელიც ჩვენთვის საინტერესო ინფორმაციით არის დატვირთული (არგანაშვილი 2024: 309).

გია არგანაშვილი *ამირანიანის* ერთ-ერთი ვერსიის იმ ეპიზოდზე საუბრობს, ყამარის მამისა და ამირანის ორთაბრძოლის ასეთ სურათს რომ გვიხატავს: „ამირანის ხმალი რომ მოხვდებოდა, ყამარის მამის მუზარადი ცეცხლივით აინთებოდა, ხოლო ჯაჭვი გველივით წიოდა“; ყამარს არ მოსწონს ამირანის მოუხერხებლობა და ასე არიგებს მას: „მაღლა კი ნუ სცემ სპილოსა, /დაბლა შემოჰკარ რბილოსა“; ყამარის მამა მრისხანებს შვილზე („უყურეთ ქალსა კახპასა, /ქმარი არჩია მამასა“); მკვლევარი ეპოსის ერთ ძალზე საყურადღებო დეტალს, ყამარის ამ სიტყვებს, აქცევს ყურადღებას: „მაღლა კი ნუ სცემ სპილოსა“, აღნიშნავს, რომ „ბერძენ-რომაელი ჯარისკაცის სამხედრო აღჭურვილობის სურათი იხატება (ეპოქის სახასიათო ნიშანი)“ აქ და შემდეგ წერს:

> მკითხველს შევახსენებ, რომ სწორედ ასე ეხმარება ნესტანი ტარიელს („ვეფხისტყაოსანი“) მამის წინააღმდეგ სამეფო ტახტის დაბრუნებაში, რადგან ახალგაზრდა წყვილიც ახალ სახელმწიფოს, ახალ ოჯახს ქმნის. დამატებით მხოლოდ იმის თქმა შემიძლია, რომ ნესტანისა და ყამარის ამგვარი ტიპობრივი სიახლოვე შემთხვევითი, რა თქმა უნდა, სულაც არ არის“ (არგანაშვილი 2024: 310-311; ამირანის ეპოსიდან დამოწმებისას მითითებულია – ამირანიანი 2019: 190).

რაც შეეხება მედეას და ყამარს, ამ პერსონაჟთა ურთიერთმიმართების საკითხებს ანანია ჯაფარიძე შეეხო. იგი ეყრდნობა ავსტრიელი მეცნიერის – ფრანს ჰაასის თვალსაზრისს, რომლის თანახმად, ცენტრალურ ანატოლიაში გავრცელებული იყო მითი სატრფოების – ინარასა და ხუფასიას შესახებ; ამ მითის თანახმად, ინარა აძინებს გველს, რითაც იასონის *დამხმარე მედეას ემსგავსება* ეს ქალი; მკვლევარი იზიარებს შეხედულებას ინარასა და მედეას შორის პარალელების არსებობის შესახებ და, თავის მხრივ, დასძენს, რომ «სახელები ინარა და ყამარი ემსგავსებიან ერთმანეთს (ყინარა – ყამარი), ასევე სახელები „ხუფასია“ და „არამ-ხუტუ“ (ხუფასია – ხუტუ)» მსგავსად მიაჩნია და მისი თვალთახედვის არეში ექცევა ის ფაქტი, რომ „ამირანს მეგრულ-ლაზურ სამყაროში არამხუტუ ერქვა“. ა. ჯაფარიძე იასონსა და ამირანს შორისაც ხედავს პარალალელებს და დასძენს, რომ მედეა ყამარის მსგავსებაა; მისი თქმით, „გამოითქვა მოსაზრება, რომ მითები ოქროს საწმისის შესახებ მცირეაზიულმა მიგრაციულმა ტალღამ შეიტანა ბალკანეთში, შემდგომ კი ძვ. წ. 750 წლიდან უკან კოლხეთში შემოიტანეს ბერძენმა კოლონისტებმა“ (ჯაფარიძე 2018).

აქ ყამარსა და მედეას შორის, ვფიქრობ, მართლაც, არის *გარკვეულწილი* პარალელები შენიშნული... საკითხთან დაკავშირებით, ჩემი აზრით, ის ფაქტიც არის საყურადღებო, რომ *მამისეული ოჯახის მოღალატეა მედეაც და ამგვარადაც „ენათესავება“ ყამარს.*

ნაშრომებში, რომლებიც სახელ „ამირანის“ გენეზისსა და *ამირანიანისა* და *ვეფხისტყაოსნის* ურთიერთმიმართების საკითხებს ეძღვნებოდა, გამოთქმული მქონდა მოსაზრება, რომ „ამირანის“ ეტიმოლოგია ფალაურ mihr ī mihrān-თან („მზეთამზე“) უნდა იყოს დაკავშირებული (mihr ī mihrān – იმიჰრან – ამიჰრან – ამირან), რომ ირანული ესქპანსიის დროს არის სახელის ეს ფორმა გაჩენილი და რომ *ამირანიანში* განსხვავებული მრწამსის მქონე *ტაძართა შორის ამსახველი ისტორია ჩანს შემორჩენილი.* ამირანის სახელი რომ ირანულ კულტურასთან უნდა იყოს დაკავშირებული და ადრე, შესაძლოა, სხვაგვარად იხსენიებდნენ ეპოსის ამ გმირს, ეს აზრი ზვიად გამსახურდიას აქვს გამოთქმული (გამსახურდია 1991: 219-220) და ჩემი მხრივ ვამატებ, რომ, შესაძლოა, „მზეთამზის“, ან რომელიმე მსგავსი სახელით იცნობდნენ ამ პერსონაჟს (კუჭუხიძე 2020: 148-149); (კუჭუხიძე 2021: 37-38; 43).

წარმართულ ტაძართა შორის ბრძოლა ხატოვნად, ერთგვარად მითოლოგიზებული ფორმით, ქართულ მწერლობაშიც არის ასახული (ამგვარი სახით თხრობა მოკლედ და ადვილად გამოათქმევინებს მთხრობელს სათქმელს); ადრეც ვწერდი და ამჯერად გავიმეორებ, რომ «ტაძრების ურთიერთქიშპობაზე საუბრისას ადრეულ ეპოქებში ხშირად უშუალოდ ქურუმთა დაპირისპირების შესახებ კი არა – არამედ იმ ღვთაებათა ბრძოლაზე წერენ ხოლმე, რომელთა სახელებზეცაა ეს ტაძრები აგებული; მაგ., *წმიდა ნინოს ცხოვრების* ერთ ეპიზოდში ორი ღვთაების – არმაზისა და „ითრუშანას“ („ეთროჯანო“) ურთიერთმტრობაზეა საუბარი, რაც, ცხადია, ამ ტაძრების ქურუმთა მტრობას თავისთავად გულისხმობს („არმაზ და ქალდეველთა ღმერთი ითრუშანა ყოლადვე მტერ არიან“» (აბულაძე 1963: 132); (კუჭუხიძე 2020: 157). ხსენებულ ნაშრომებში ვვარაუდობდი, რომ ამირანის მითშიც ტაძართა შორის დაპირისპირების კვალი უნდა იყოს ასახული,

– ამირანი იმ ორაკულური ტაძრის გმირი ჩანს, რომლის საფუძველსაც უპირველესად ქურუმის ინტუიტიური ჭვრეტა, მისი მისტიკური ნათელხილვა წარმოადგენს და ლოგიკაზე, გონებით განსჯაზე დამყარებულ მსოფლმხედველობას კი ნაკლები მნიშვნელობა ენიჭება. ორაკულური ტაძარი უმთავრესად ხილვისმიერ ჭვრეტაზეა დამყარებული, მისი *დამაარსებლისა და ქურუმისეულ ხილვას* ენდობა და გონებისმიერ განსჯას მეორად მნიშვნელობას ანიჭებს; მგზნებარედ უყვარს ის, რასაც ნათელმხილველი ქადაგებს, ფანატიზმამდე აქვს მიყვანილი ამგვარი სიყვარულის გრძნობა და ადამიანურ განსჯას ნაკლებად ენდობა. არსებობს მასთან დაპირისპირებული ტაძარი, რომელშიც მიაჩნიათ, რომ ეს მგზნებარე, ცეცხლოვანი სიყვარული ლოგიკაზე დაფუძნებული ფილოსოფიით უნდა იყოს გამყარებული, რადგან „ულოგიკო ცეცხლი“ საშიშროებას შეიცავს, – მან, შესაძლოა, დაღუპოს ადამიანი, – სიყვარულის გამო შეცდომა ჩაადენინოს, სხვა მსოფლმხედველობის მქონე ადამიანთან ისე დააპირისპიროს, რომ სასიკვდილოდ გაამეტებინოს იგი, ყოველგვარი განსჯის გარეშე სასტიკად გაუსწორდეს იმას, ვინც მის სარწმუნოებას არ იზიარებს, საერთოდ, დასაღუპავად ადვილად გაწიროს ყოველგვარი სიცოცხლე და ბოლოს ამპარტავნების ცოდვაშიც ჩავარდეს. ამირანი იმ ორაკულური ტაძრის გმირი ჩანს, რომელზეც ალბათ ბევრს ყვებოდნენ ამ ტაძარში, რომელიც ცეცხლოვანი გზნებით იყო სავსე და მთელი არსებით თავისი მსგავსი სატრფოს, ცეცხლოვანი ასულის მოპოვებას ესწრაფოდა; რელიგიური ასპექტიდან თუ შევხედავთ ამ ისტორიას, შესაძლოა, წარმართული ტაძრის ის მსოფლმხედველობა დავინახოთ მასში, *შემდგომი სიმაღლის დაპყრობას, იმ ახალი სიბრძნის* დაუფლებას რომ გულისხმობს, რომელიც, ხსენებული მსოფლმხედველობის თანახმად, განავითარებს და გააძლიერებს, გაამდიდრებს სულიერად, ჭეშმარიტებისკენ ლტოლვის სხვა ეტაპზე აიყვანს ადამიანს; საფიქრებელია, რომ ამირანის სახელთან დაკავშირებულ ამ ტაძარს დაუპირისპირდა ერთ-ერთ ელინურ ფილოსოფიურ სისტემაზე დამყარებული ის სულიერი ცენტრი, რომელიც *გონებით განსჯასა და ლოგიკას ჰარმონიულად ათავსებდა ამ სიყვარულთან* (მისტიკისაგან სრულიად თავისუფალი ვერ იქნება რელიგია და, ამდენად, ვერ ვივარაუდებთ, რომ მისტიკურ ჭვრეტას მთლიანად უარყოფდა და მხოლოდ ლოგიკას ეფუძნებოდა ეს ტაძარი), რომ მისეულმა მსოფლმხედველობამ ბოლოს დაამარცხა, შებოჭა ძირითადად მისტიკასთან დაკავშირებული სწავლება, მასზე დაფუძნებული ტაძარი (რომელიც საბერძნეთშიც იარსებებდა და რომლის გენეზისიც ელინურ ძირებთან იქნებ არც იყო დაკავშირებული...), რამაც *კავკასიის კლდეზე ხსენებული გმირის მიჯაჭვის ის ისტორია შექმნა, რომელიც საბერძნეთში პრომეთეს მითის სახით გავრცელდა;* ტაძართა ბრძოლის ისტორია აბრეშუმის გზითა თუ სხვა საშუალებით ჩააღწევდა ელადაში; როგორც ჩანს, ამირანის შესახებ თქმულება, რაც შემდგომ მრავალი ზღაპრული ელემენტით შეივსო, *ვეფხისტყაოსანშიც* აისახა, – რუსთველი იმ ადამიანად მოჩანს, რომელმაც მკაფიოდ წარმოაჩინა, რომ უგონო ცეცხლს (რომლის განმასახიერებელიც ტარიელია) ძლიერი გონება (ავთანდილი) უნდა აწონასწორებდეს, რათა ბედნიერებას ეწიოს ადამიანი, სხვა შემთხვევაში დამარცხდება იგი, სხვაგვარად ვერ დაიბრუნებს ტარიელი თავის სიყვარულს (რუსთველისეული „ინდოეთი“ იქნებ სწორედ მისტიკურ-ორაკულური ჭვრეტის სამყაროა, „არაბეთი“ კი მისტიკისა და ლოგიკის ჰარმონიულობას ასახიერებს); ნესტანიც ამგვარსავე გზნებაში მყოფად არის წარმოდგენილი და ძალზე საყურადღებო ის ფაქტია, რომ „ყამარიც ისეთი *ცეცხლოვანი ასულია,* რომელიც *დიდ სიყვარულთან ერთად გონიერებასა და სიმშვიდეს ასევე საჭიროებს*, რადგან ესაა, რაც უბედურებისგან იცავს ადამიანს“ (კუჭუხიძე 2020: 43). როგორც ჩანს, საქართველოში ძალიან პოპულარული იყო თქმულება სატრფოს საძებნელად წასულ იმ გმირზე, რომლისთვისაც გონიერებაზე მეტად, ვიტყვი ასე, „გულიერება“ იყო ნიშანდობლივი, და მის

სატრფოზე, რომელმაც სიყვარულის გამო მამას უღალატა და რუსთველი „შმაგად“ შექმნილ, „ველად გაჭრილ“ რაინდსა და ასევე მამის მოღალატე ნესტანის ამბავთა თხრობისას ამ თქმულებასაც გაეხმაურა, – გამოკვეთილად გვიჩვენა, რომ „გული, გრძნობა და გონება ერთმანეთზედა ჰკიდიან“ და ამირანისა და ყამარის თქმულებებში წარმოჩენილი პრობლემიდან გამოსავალი ძალზე საცხადო გაუხადა ხალხს; ამირანიანის მცოდნისათვის ისიც გასაგები გახდებოდა, რომ მამის მოღალატე ყამარიც საჭიროებს შეცვლას, რომ მისი მსგავსი ქალი ადრე თუ გვიან ნესტანივით ისევ მამაზე მზრუნველი უნდა გახდეს. *ვეფხისტყაოსანთან* დაკავშირებით მეც მიმაჩნია, რომ ყამარისა და ნესტანის სახეები უკავშირდება ერთმანეთს და ასევე მხარს ვუჭერ ცნობილ შეხედულებას, რომლის თანახმადაც, ამირანი და ადამიანებისათვის ცეცხლის მომტაცებელი და ამის გამო *კავკასიის ქედზე მიჯაჭვული პრომეთეც* ერთ კონტექსტში უნდა განვიხილოთ (როგორც ცნობილია, მიხეილ ჩიქოვანს პრომეთესეული ცეცხლის განმასახიარებლად მიაჩნდა ყამარი). ვფიქრობ, რომ პრომეთეს მითი კავკასიაში მომხდარ მოვლენებს ასახავს გარკვეული ცვლილებებით. მართალია, ელინურ მითებში ის ცივილიზებული სამყარო მოჩანს, რაც ამირანიანისეულისგან მკვეთრად განსხვავდება, მაგრამ ეს *არ იძლევა მტკიცე საფუძველს, მივიჩნიოთ, რომ ამირანის თქმულებისაგან დამოუკიდებლად არის კავკასიის ქედზე მიჯაჭვული პრომეთეს მითი შექმნილი,* – უნდა გავითვალისწინოთ, რომ პრომეთეს ისტორია საბერძნეთში შეიქმნა და სავსებით ბუნებრივია, *კავკასიაში მომხდარი მოვლენები, რომლებიც საბერძნეთიდან არის დანახული, ელინური კულტურისა და ცივილიზაციისათვის დამახასიათებელი ესთეტიკით იყოს აღწერილი;* თანადროულადაც რომ ყვებოდეს ერთსა და იმავე ამბავს, ცხადია, ყველა ხალხი და ცივილიზაცია საკუთარი ესთეტიკით, თავისი მხატვრული სამყაროს შესაბამისად წარმოაჩენს ამ ამბავს. გავიხსენოთ: სომეხთა მჰერი, აფხაზური ეპოსის აბრსკილი, ოსური ნართების ბათრაძი, ადიღეველთა ნასირენი, მეგრული ფოლკლორის არამხუტუ (კიკნაძე 2001). ამ პერსონაჟთა უმეტესობის სახეები სხვადასხვა ეპოქაშია შექმნილი, მაგრამ ერთდროულადაც რომ გავრცელებულიყო მათზე თქმულებები, სხვადასხვა ხალხის განსხვავებული კულტურა წარმოჩნდებოდა ამ თქმულებებსა და მათ პერსონაჟთა სახეებში, – ერთსა და იმავე დროს ერთი ხალხი უკვე ახალი ეპოქისათვის დამახასიათებელი ესთეტიკით ავრცელებს ამბავს, სხვა კი – ტრადიციული ფორმებით ყვება იმავე ისტორიას; ვფიქრობ, არ გამოირიცხება იმის ალბათობა, რომ *სხვადასხვა ესთეტიკით ერთ დროში მომხდარ, ძირითადად, ერთი და იმავე მოვლენის შესახებ მოგვითხრობდეს როგორც ამირანიანი – ასევე ელინური მითები* (კუჭუხიძე 2020: 36).

ამ საკითხების შესახებ უფრო ვრცლად ზემოხსენებულ ნაშრომებში ვსაუბრობ, ამჯერად ძირითადად ყამარისა და მედეას საკითხს მივუბრუნდები და დასაწყისშივე აღვნიშნავ, რომ გასაზიარებლად მიმაჩნია მოსაზრება, რომლის მიხედვით, ერთმანეთს უკავშირდება ყამარისა და მედეას სახეები და, ჩემი აზრით, ორივე ეს სახე ასევე ტაძართა დაპირისპირების ისტორიის ამსახველი უნდა იყოს, რომ ყამარიც ცეცხლი, მთვარე და გზნებაა.

როგორც ითქვა, ლუდვიგ პრელერის თანახმად, ჰელიოსის ძის – აიეტის ასული მედეა, კორინთული ლეგენდის მიხედვით, მთვარის ქალღმერთი იყო. თუკი ღვთაებებად იყვნენ ცნობილნი მამაც და შვილიც, ეს იმ მოსაზრებას ბადებს, რომ მათ სახელზე სალოცავებიც არსებობდა კორინთოში, რომ მზესა და მთვარესთან დაკავშირებულ ღვთაებებად ყოფილა იქ ორივე ცნობილი და *კოლხეთში მათი გადმოსახლების მითი მათ სახელზე არსებულ ტაძართა ანალოგიების აქ გავრცელებაზე მიგვანიშნებს.* ჰელიოსის ძის (ანუ აიეტის) ტაძარში ასევე მზიური ესთეტიკის წინა პლანზე წამოწევა იქნებოდა ნიშანდობლივი (კორინთოში არსებული ეს სალოცავიც ოფიციალურად, ჩანს, ჰელიოსის სულიერ ცენტრებს

ექვემდებარება, მაგრამ, რამდენადაც მედეას მამის სახელზეა დაარსებული, საფიქრებელი ხდება, რომ, ხსენებული ცენტრებისგან განსხვავებით, ისიც ორაკულური მსოფლმხედველობის მატარებელია, ყოველ შემთხვევაში, მთლიანად არ არის დაცილებული მას, რაც, იქნებ, იმით აიხსნებოდეს, რომ ბერძნულისაგან განსხვავებულ ძირებზეა აღმოცენებული, სხვა საწყისებს უკავშირდება); ჩანს, მზის ეს სალოცავი და მთვარის ის ტაძარი, რომლის განმასახიერებელი ამ შემთხვევაში მედეა იყო, მსოფლმხედველობრივად ძალიან ახლოს იდგნენ ერთმანეთთან (მთვარის ქალღმერთი, ისევე, როგორც – მზის ღვთაება, არაერთია და ხასიათის განსხვავებულ ნიშნებს ატარებენ ეს ღვთაებები; ცნობილია, რომ საბერძნეთში მზის მთავარი ღმერთი ჰელიოსია და მზის განმასახიერებლად მიიჩნევიან ასევე აპოლონი, ჰესტია; დღის სინათლის ქალღმერთია ჰემერა, ისიც მზესთან არის ყველაზე მეტად ახლოს; მთვარის ქალღმერთი სელენაა და მთვარის სულიერ ძალასთან ასევე აკავშირებენ ჰეკატას /დანაიას/, არტემიდას, ბენდიდას, ლეტოს).

მთვარისა და მზის ყველა ღვთაებას თავისებური ძალა და ხასიათი აქვს, – ერთი თუ მეფეა, მეორე მზიურ ხელოვნებასა და სილამაზეს განასახიერებს, ერთ-ერთი ქალღმერთის სახე, შესაძლოა, მთვარიან ღამეში მგზნებარებით აღსრულებულ ცეცხლოვან მისტერიებთან ასოცირდებოდეს, სხვა კი მთვარისებური სინაზის გამომასხივებელი იყოს; ჰელიოსის შვილიშვილი და აიეტის ასული მედეა ის ქალღმერთი იქნება, რომლის მიმდევრებიც მკურნალობის ხელოვნებას ფლობენ, ოღონდ თავისებური ჩანს ეს მკურნალობა, – სიბნელეში, იდუმალებაში მიიღებდნენ ცოდნას მთვარის ამ სალოცავის (მედეას ტაძრის) მისტები (ალბათ მკურნალი ქალები); მთვარის იდუმალი შუქი დაფარულ საიდუმლოებასთან მისვლის სიმბოლოც არის, ინტუიტიურად (არა იმდენად ლოგიკის – არამედ შეგრძნებების, ქალური ინტუიციის წყალობით) მიიღებდნენ ცოდნას და მედეასებური მკურნალობის ხელოვნებასაც, შესაძლოა, სწორედ ამგვარად, იდუმალებასთან ზიარების გზით ეუფლებოდნენ ამ ქალღმერთის სულიერი ცენტრის წარმომადგენლები.

გრძნეულების მცოდნე და სიყვარულისთვის ყველაფრის გამღებ მედეასა და მამამისის ელინური ტაძრები თუ კოლხეთშიც დაარსდა, შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ ამ ტაძართა ანალოგიები ბერძნული პოლისების არსებობის ხანაში (ე. ი. როგორც უმეტეს შემთხვევაშია მიჩნეული, ძვ. წ.VIII-VII სს.) აღმოცენებულა აქ და ძირითადად იმ ბერძენთა სალოცავები გამხდარა, ერთ-ერთ კოლხურ პოლისში რომ ცხოვრობდნენ.

ამირანი ყამარის მამას ებრძვის და ქალიშვილს სტაცებს მას. როგორც ითქვა, ხსენებულ ნაშრომებში გამოთქმული მაქვს მოსაზრება, რომ *ქართველურ სამყაროში მომხდარი მოვლენების კვალი უნდა იყოს კავკასიის მთაზე მიჯაჭვული პრომეთეს მითის სახით შემორჩენილი*, ვფიქრობ, ადგილობრივი ორაკულური ტაძრის ბერძნულ მსოფლმხედველობაზე დაფუძნებული რელიგიური ცენტრის მიერ დამარცხებაზე, „შებოჭვაზე“ მიანიშნებს ბერძნული და ქართული მითები და იბადება აგრეთვე მოსაზრება იმის შესახებ, რომ *კოლხური ტაძრის (ამირანის) და კოლხეთის ერთ-ერთ პოლისში არსებული, მზიური ძალის განმასახიერებელი ღვთაების (აიეტის) ბრძოლაც არის ასახული ამ მითებში*. მზის ტაძარი, რომელიც ამირანის (როგორც ვვარაუდობ, მზეთამზის ან მსგავსი ეპითეტის მქონე გმირის) სახელთანაა დაკავშირებული, ე. ი. ის სულიერი ცენტრი, რომლისთვისაც ორაკულურ-მისტიკური ხედვა წარმოადგენს სარწმუნოებრივ საფუძველს და რომლის საწყისები, როგორც ჩანს, კოლხეთში ბერძნული პოლისების აღმოცენებამდელ (გაცილებით ადრეულ) პერიოდშია საძებნელი, რომელიღაც მიზეზის გამო უპირისპირდება აიეტის ტაძარს და მასზე დაქვემდებარებული მთვარის იმ (ჩანს, მატრიარქალური) ცენტრის თავის გავლენაში მოქცევას ცდილობს, რომელიც მედეას სახელს, ასევე ინტუიტიურ ჭვრეტაზე დამყარებულ მსოფლხედვას, ცეცხლოვან გზნებას, ამგვარი ჭვრეტით მიღწეულ რომელიღაც განსაკუთრებულ ცოდნას უკავ-

შირდება და რომლის ქურუმიც, ალბათ, ქალია; მზიურ ძალას უნდა განასახიერებდეს აიეტის ტაძარიც, ოღონდ, ვფიქრობ, მედეას სალოცავი, მზის ცეცხლოვანი ნათლისა და ბრწყინვალების ესთეტიკის გამომხატველი აიეტის სალოცავისგან განსხვავებით, უფრო იდუმალებასთან, „ღამეულ ცეცხლთან", ყოვლის შემოქმედი ცეცხლის ღამეულ, მთვარისმიერ გამოვლინებასთან არის ახლოს და კოლხეთის სწორედ ამ ტაძრის დასაუფლებლად იბრძვის ასევე ცეცხლოვან გზნებას დამორჩილებული ამირანი (საფიქრებელია, რომ მთვარის *ეს ტაძარი, განსაკუთრებულად მახლობელია* მისთვის). ყამარის გატაცებას ესწრაფვის ამირანი, ყამარიც ეხმარება მას, რაც, როგორც ითქვა, იმ აზრს ბადებს, რომ საბერძნეთიდან კოლხეთში შემოსულ მზის (აიეტის) ტაძართან მოსვლია ადგილობრივ სულიერ ცენტრს კონფლიქტი და მედეას ტაძარს მხარი დაუჭერია ამ ცენტრისთვის. როგორც ვნახეთ, გია არგანაშვილს ყურადღება აქვს გამახვილებული ყამარის მამის გარეგნობაზე, რაც მისსა და ამირანის ბრძოლის ეპიზოდშია წარმოდგენილი; ბერძენ-რომაელი ჯარისკაცის სამხედრო აღჭურვილობის სურათი იხატება ხსენებულ ეპიზოდში და ეს კი, თავის მხრივ, იძლევა საფუძველს, დაისვას საკითხი: – ხომ არ უნდა დავუშვათ, რომ კოლხურ მზისა (ამირანის) და აიეტის (ასევე მზის) ბერძნულ ტაძართა შორის შეიარაღებული კონფლიქტიც მომხდარა, რომ მთვარის (მედეას) ეს ტაძარი ადგილობრივმა (კოლხურმა) წარმოშობის სალოცავმა თავის გავლენის ქვეშ მოაქცია და რომ მთვარის ამ ტაძარმა კოლხთა მხარე დაიკავა, თუმც, როგორც ზემოთაც გამოჩნდა, ბერძნული მითოსის მიხედვით, შემდეგ ისევ აიეტის გვერდით ვხედავთ მედეას, რომელიც იასონს ეხმარება, ეს ფაქტი იმ აზრს ბადებს, რომ ამირანის ტაძრის ახალი (ლოგიკას დაქვემდებარებული) ბერძნული ტაძრის მიერ დამარცხების შემდეგ ისევ აიეტის სალოცავის გავლენაში ექცევა მედეას სულიერი ცენტრი და შემდეგ მეორედ ღალატობს აიეტს, ანუ – მზის ამ ტაძარს; საფიქრებელია, რომ ამ მარცხის შემდეგ მედეას ტაძარიც (ასევე ორაკულური) წყვეტს კოლხეთში არსებობას და კორინთოში, სანამ იქაც დაამარცხებდეს უპირატესად ლოგიკაზე დაფუძნებული სულიერი ცენტრი, განაგრძობს არსებობას (იგივე ბედს გაიზიარებდნენ აიეტის ტაძრებიც, საბერძნეთსა და კოლხეთში მოქმედნი, მათაც დაამარცხებდა ის სულიერი ცენტრი, რომლის მთავარი ღვთაებაც, ჩანს, ზევსი იყო). ამირანიანში ამირანის მიჯაჭვის შემდეგ აღარ ჩანს ყამარი, რაც ასევე მიგვანიშნებს იმ სავარაუდო ფაქტზე, რომ ქალღმერთ მედეას სალოცავიც აღარ ფუნქციონირებს ამ დროს კოლხეთში, ქართული თქმულებები საფუძველს იძლევა ვარაუდისათვის, რომ არსებობა შეწყვიტა აქ ამ ტაძარმა და ელინური მითოსი კი იმაზე მიგვანიშნებს, რომ ბერძნულ სამყაროში ჩნდება ისტორიები, რომელთა მიხედვითაც, საბერძნეთში მიდის მედეა იასონთან, ანუ მასთან ერთად, ვინც აქ ოქროს საწმისის მოსატაცებლად იყო ჩამოსული. *იასონის იდენტობა ამირანის იდენტობის მსგავსი არ არის. როგორც ზემოთაც გამოჩნდა, უკვე იმ პერიოდის მოვლენებს უნდა ასახავდეს, როცა „შებოჭილია" ამირანის ტაძარი, როცა კოლხეთში არსებობა უკვე მედეას სალოცავსაც უჭირს (ცალკე აიეტის სულიერ ცენტრთან უთანხმოებაში ყოფნის და ცალკე ახალი ბერძნული ტაძრის მიერ შევიწროების გამო)* და *ბერძნულ რელიგიურ წიაღში ეძიებს თავშესაფარს;* იასონი, შესაძლოა, ამ მოვლენასთან უშუალო კავშირში მყოფი ის მითიური სახე იყოს, რომელსაც კოლხეთში არსებულ აიეტის ტაძართან ოქროს საწმისის გამო (ოქროს საწმისის რაობაზე ამჯერად არ ვმსჯელობ) რომელიღაც სახის კონფლიქტი მოუვიდა და რომელმაც მედეასეულ მთვარის ტაძარს კოლხეთიდან თავის დაღწევაში შეუწყო ხელი. ბერძნული მითის ის მონაკვეთი, რომელიც იასონსა და მედეასთან ასოცირდება, ქართულ ეპოსში გადმოცემულ რელიგიურ ცენტრებთან დაკავშირებულ მოვლენათა შემდგომი ეტაპის ამსახველი ჩანს, *ამირანიანში* ვეღარ ვხედავთ ისტორიის ამ მონაკვეთს და ბერძნულ სამყაროში შექმნილს ჰგავს იგი.

ვარაუდს, რომლის თანახმად, მედეა ოდესღაც ქალღმერთი იყო და შემორჩენილ ქართულ ეპოსში მას ყამარის სახე შეესაბამება, იმ ლინგვისტური ძიების მცდელობაც აძლიერებს, რომელსაც ქვემოთ წარმოვადგენ:

შეხედულება, რომ ყამარი მთვარის მნიშვნელობის მქონე სახელის მატარებელია, არ უნდა იყოს საეჭვო; არაბული სიტყვა "ḳamar" პირდაპირ ითარგმნება როგორც „მთვარე" (ბარანოვი 1977: 658), რაც შეეხება ბერძნულ სახელს – "Mēdeia", ჩემი აზრით, მისი გენეზისის კვლევისას ძველბერძნული "Mḗnē" („მთვარე") და ამავე მნიშვნელობის მქონე ისეთ ინდო-ევროპულ ლექსემათა ერთ-ერთი წინარე პერიოდის ფორმებია გასათვალისწინებელი, როგორებიცაა: თანამედროვე ინგლისური "Moon", გერმანული "Mond" (არსებობს აზრი, რომ ხსენებული ლექსემები მომდინარეობას პროტო-ინდო-ევროპული ძირიდან – *me/n/ses-), ასევე – ლათინური "Deus" (აქედან – იტალ. "Dio"; – „ღმერთი") და სხვები (ეტიმოლოგიური ლექსიკონი); ანუ, *შესაძლოა, მთვარის და, მის გარდა, ღმერთის მნიშვნელობის მქონე სიტყვები ფიგურირებდეს ამ სახელში;* ეტიმოლოგიური მონაცემები უფრო სარწმუნოს ხდის ლუდვიგ პრელერის მოსაზრებას, რომ სახელი "Mēdeia" *მთვარის ქალღმერთს ნიშნავს* და რომ ყამარიც *გარკვეულწილად* მისი მოსახელეა (სიტყვა „ღმერთი" არ არის მის სახელში ასახული, მაგრამ საფიქრებელი ხდება, რომ ოდესღაც მთვარის ქალღმერთ მედეას შესაბამისობა იყო ისიც და ქართულმა ეპოსმა ვერ შემოინახა მისი, როგორც ღვთაების, სახე, – ჩვეულებრივ ქალად არის იგი ამ ეპოსში წარმოდგენილი; ჩვენამდე მოღწეულ თქმულებებში ღვთაების სახით აღარც ამირანი ჩანს, თუმც ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ არ არის გამორიცხული, იმ პერიოდის კვალიც იყოს შემორჩენილი *ამირანიანის* რომელსამე ვარიანტში, როცა ღვთაებად იყო ისიც წარმოსახული; ამირანის შესახებ უკვე ითქვა, რომ მოგვიანო პერიოდში უნდა იყოს სახელის ეს ფორმა შექმნილი და რომ, შესაძლოა, ქართველურ და ქართულ ენაში ამავე სემანტიკის მქონე სხვა სახელი ერქვა ქართული ეპოსის ხსენებულ პერსონაჟს, რომელიც ადრე ღვთაება იყო (ირანულ ექსპანსიამდელ ეპოქასთან მივყავართ მის შესახებ ანალიზს და ვერ დავუშვებთ მოსაზრებას, რომ თავიდანვე ფალაური სახელი ჰქონდა მას); მსგავსი აზრი იბადება ყამარის შესახებაც, – კოლხეთში მედეას სალოცავის შემოტანისას, შესაძლოა, აქაც ეს სახელი დაუმკვიდრდა ამ ღვთაებას, არ არის შეუძლებელი, რომ სახელი მედეა დიდხანს შემორჩენოდა მას, მაგრამ შემდგომ (იქნებ იმ დროს, როცა მისი ტაძარი აღარ არსებობდა და ჩვეულებრივი ქალის სახე მისცა ხალხურმა ეპოსმა ქალღმერთს) ადგილობრივი, ქართველური ან ქართული, სახელი დაერქმეოდა (მაგალითად, თანამედროვე „მთვარისას" მსგავსი სემანტიკის მქონე), რაც მოგვიანებით (არაბობის დროს) არაბული სახელით შეეცვალა. ცოტა საეჭვოა, არაბული ექსპანსიის ხანაში ჯერაც მედეას სახელით ყოფილიყო ეს პერსონაჟი ქართულ ფოლკლორში დამკვიდრებული და ხალხს პირდაპირ ბერძნულიდან ეთარგმნა მისი სახელი არაბულ ენაზე (უფრო საფიქრებელია, რომ ქართულ სახელს შეცვლიდნენ არაბული სიტყვით, რაც იქნებ *ლიტერატურული გზით* მოხდა); საერთოდ, *ამირანიანისა* და ლიტერატურული *ამირან-დარეჯანიანის* გმირებს (ყოველ შემთხვევაში – უმეტესობას) არაქართული სახელები ჰქვიათ (ცნობილია, რომ ბადრი ასევე არაბული სიტყვიდან მომდინარეა და ისიც მთვარეს ნიშნავს, უსუპი ებრაული იოსების არაბიზებული ფორმაა, იამანიც არაბული სიტყვიდან მოდის და მარჯვეს უნდა ნიშნავდეს) და, ჩანს, ყამარიც მოგვიანო ხანაში შექმნილი ფორმაა, რომელიღაც სხვა სახელისა. შესაძლოა, აქ ხსენებული არაერთი პერსონაჟი ადრეულ ეპოსსა თუ ლიტერატურულ *ამირან-დარეჯანიანზე* შემდგომი შრეების დართვის შედეგად არის გაჩენილი, რომ ისტორიის რომელიღაც ეტაპზე მათაც სხვა სახელებით იხსენიებდნენ და შემდგომ არიან სახელშეცვლილები (აქ დავძენ, რომ არ არის შეუძლებელი, ხალხური

ეპოსის პერსონაჟ „ცამცუმის“ სახელი რომელიმე ხალხური მთხრობელის მიერ ჯერჯერობით გაურკვეველი გენეზისის მქონე სახელ ცირცეს /კირკეს/ არასწორად გახსენების შედეგად იყოს გაჩენილი და ის აზრიც იბადება, რომ მის მიერ სხვა პერსონაჟისთვის არის იგი შეცდომით დარქმეული).

ამრიგად, ჩვენ წინაშე ასეთი სავარაუდო სურათი წარმოდგება: კოლხეთის ერთ-ერთ ბერძნულ პოლისში კორინთოს ორაკულურ ტაძართა გავლენით მზისა და მთვარის ტაძრების მსგავსი ორაკულური სულიერი ცენტრები არსდება, მზის ადგილობრივ, კოლხურ, ასევე, ორაკულურ ტაძარს კონფლიქტი მოსდის მზის (აიეტის) ბერძნულ სალოცავთან, ცდილობს, საკუთარ გავლენაში მოაქციოს მასზე დაქვემდებარებული მთვარის (მედეას) ტაძარი, იქნებ აღწევს საწადელს, მაგრამ, თუ ბერძნული მითის მიხედვით ვიმსჯელებთ, შემდეგ, როცა იასონს ეხმარება, ისევ აიეტთან არის მედეა (აღარც ყამარი ჩანს ამირანის გვერდით *ამირანიანის* იმ ეპიზოდებში, როცა ღმერთს ეჯიბრება და ისჯება იგი); როგორც ჩანს, მედეას ტაძარს საბოლოოდ მაინც ვერ იმორჩილებს ადგილობრივი კოლხური რელიგიური ცენტრი და ბოლოს იმ სხვა ელინური ტაძრის მიერ ერთმევა უფლებები (მიჯაჭვული ხდება), რომელიც მხოლოდ ქურუმის ხილვებსა და ლოგიკისაგან გარკვეულწილად დაცილებულ მსოფლმხედველობას კი არა – არამედ, მასთან ერთად, ელინურ ფილოსოფიურ საფუძვლებს არის დამყარებული და უპირატესობას ლოგიკას ანიჭებს (ეს ტაძარი კოლხეთში არსებულ აიეტის სულიერ ცენტრსაც დაამარცხებდა და ბოლოს კორინთოშიც შეცვლიდა ან გაანადგურებდა მას); ამირანი ადგილობრივი ორაკულური ტაძრის განსახიერება ჩანს, მედეა კი ბერძნული, ასევე ორაკულური, ტაძრის ის ქალღმერთი უნდა იყოს, რომელიც კორინთოდან არის შემოსული და რომელიც ქართულ ეპოსში ყამარის სახითაა შემორჩენილი.

ვიცი, აქ დაისმება კითხვა და საუბრის გეზს ოდნავ შევცვლი, – ბევრი იკითხავს: გამომდინარეობს თუ არა ყოველივე ზემოთქმულიდან ის აზრი, რომ მედეა ბერძნული ღვთაებაა და მცდარია შეხედულება, რომლის თანახმადაც, კოლხი ასული იყო იგი და, ამირან-პრომეთესაგან განსხვავებით, ქართველურ თუ ქართულ სამყაროსთან არ უნდა დავაკავშიროთ. ეს კითხვა საგანგებო კვლევას საჭიროებს, ამჯერად წინასწარი დაკვირვების შედეგად შემდეგი რამ შეიძლება ითქვას: – რადგან ჩვეულებრივი ადამიანები არიან აღწერილნი ქართულ ეპოსში (ღვთაებათა შესახებ არსებული ცნობები დაკარგულია და არაერთი ფაქტი ერთმანეთში აქვს არეული ამ ეპოსს, მაგრამ, როგორც ითქვა, შეიძლება მოიძებნოს ის ძველი შრეები, რომლებიც იმაზე იქნება მიმანიშნებელი, რომ მზის კოლხურ ღმერთად და მთვარის ქალღმერთად იყვნენ ცნობილნი ერთ დროს ამირანი და ყამარი) და იმის საფუძველს იძლევა იგი, რომ *კოლხეთში მცხოვრებ ისტორიულ პიროვნებებთან დაკავშირებული ისტორიების* კვალის შესახებ ვიმსჯელოთ, იმის საშუალებაც არ არის დაკარგული, რომ კიდევ უფრო დავაკონკრეტოთ ამ ადამიანთა შესახებ მსჯელობა და მედეას ეთნიკურ რაობაზეც გამოვთქვათ მოსაზრებები; *თავისუფლად შეგვიძლია დავუშვათ ვარაუდი, რომ კოლხეთში შემოსულ სალოცავს (მედეას ტაძარს), კორინთოს ცენტრის კოლხურ ანალოგიას, კოლხი ქურუმიც (ქურუმი ქალი) ჰყოლოდა;* არც იმაშია რაიმე დაუჯერებელი, *თავისი ტაძრის მთავარი ღვთაების თანამოსახელე ყოფილიყო ეს ქურუმი და მედეა რქმეოდა* მას (ამა თუ იმ ღვთაების მსახური ადამიანი ამ ღვთაებასთან სულიერად გაიგივებულად რომ აღიქვამდეს თავს, მისი სახელიც რომ მიიღოს და შემდეგ მასზე მოთხრობილ ისტორიებში ღვთაებისა და ადამიანის სახეები ერთმანეთში აირიოს, ეს სავსებით მისაღები აზრია); ამ ტაძარში გრძნეულებასთან, მისტიკურ ჭვრეტასთან დაკავშირებული მისტერიები უთუოდ გაიმართებოდა, უეჭველიცაა, განმაკურნებელ რიტუალებსაც რომ გამართავდნენ მასში და, აქედან გამომდინარე, საფიქრებელი ხდება, რომ ისეთი იყო იქ მომსახურე ქურუმი ქა-

ლი, რომელიც გრძნეულებისა და მკურნალობის განსაკუთრებულად ძლიერი უნარით გახლდათ გამორჩეული; ზემოთ ითქვა, რომ *ამირანის მიჯაჭვით დასრულებულ თქმულებებში ყამარი აღარ ჩანს, რომ ამირანიანისეული* ყამარის გაუჩინარების შემდგომი ისტორია ელინურმა მითოსმა ასახა, ზოგიერთ შემთხვევაში ისტორიულ რეალიასთან მიახლოებული, ზოგიერთში კი, ამ რეალიათაგან დაცილებული სახით; არაა შეუძლებელი (და ვფიქრობ, სწორედ ასეა), რომ ზოგი რამ, რაც ქართულ თქმულებებში ამირანის მიჯაჭვის ამბით მთავრდება, ბერძნულ მითოსში იყოს ასახული და *კოლხეთიდან მედეას წასვლის შესახებ მოთხრობილი ამბები* ისტორიულ რეალიებთან დაკავშირებულ *იმ კონკრეტულ პირთა ცხოვრებასაც ასახავდეს* ზოგჯერ ადეკვატურად, ზოგჯერ კი გადასხვაფერებული სახით, რომელიც ქართულ ეპოსში არ შემოგვრჩა; სავსებით დასაშვებია ვარაუდი, რომ *ეთნიკურად კოლხი ქურუმი ქალის თავგადასავლის კვალი* იყოს ბერძნულ მითოსში შემორჩენილი; ის, რასაც ევრიპიდე მედეას *შურისძიებასთან დაკავშირებით* ყვება, როგორც არაერთ შემთხვევაში არის მიჩნეული, ამ ავტორის შეთხზული ამბავია და ხსენებულ საკითხზე არ ვმსჯელობ, მაგრამ იმ ვარაუდის დაშვება შეიძლება, რომ ბერძნული მითისმიერი მედეა, რომელიც, როგორც ითქვა, კოლხური ტაძრის გავლენაში დროებით იქნებ გადავიდა, მაგრამ შემდეგ ისევ აიეტის სულიერი ცენტრის გავლენაში მოექცა, ბოლოს კი იასონის დახმარებით გაექცა აიეტს, მკურნალობითა და გრძნეულებით განთქმული კოლხი ქურუმი ქალი იყო, რომლის *წასვლის მიზეზიც აიეტის იმ ტაძართან დაპირისპირება გახდა, კოლხეთში რომ ფუნქციონირებდა,* შესაძლოა, იასონის სახეშიც რომელიმე ისეთი რეალური ადამიანი იყოს ასახული, ვისაც აიეტის კოლხური ტაძრის წარმომადგენლებთან *კონფლიქტური დამოკიდებულება ჰქონდა და რომელსაც მედეას ტაძრის ქურუმმა ქალმაც დაუჭირა მხარი, – მან, ვისაც შემდგომ კოლხეთიდან წასვლა მოუწია.* ამ ქურუმის ეთნიკური წარმოშობის შესახებ ფიქრისას, ცხადია, „კუნძულ აიაზე“ მცხოვრები კირკეს სახეც არის გასათვალისწინებელი; შესაძლოა, ღვთაების გარდა, ჩვეულებრივი ადამიანის ისტორიის კვალი ამ მითშიც იყოს შემორჩენილი; შეგვიძლია ასევე დავუშვათ, რომ მითიურ აიეტში კოლხეთის პოლისის კონკრეტული მმართველის, იქნებ ბასილევსის, სახეც არის ასახული, *რომ მზის იმ ტაძრის სულიერი ცხოვრების წარმმართველიც გახლდათ იგი, რომელიც ჰელიოსის ძის (ანუ ღვთაება აიეტის) სახელზე იყო დაარსებული და ეთნიკურად* ისიც არა ბერძენი, არამედ *სხვა ეროვნების წარმომადგენელი იყო*; არც იმის ალბათობა უნდა უარვყოთ, რომ ეთნიკური შემადგენლობით ბერძნული, ან მთლიანად ბერძნული, არც კოლხეთის ის სულიერი ცენტრი ყოფილა, რომელიც განსჯასა და ლოგიკაზე იყო დაფუძნებული და კოლხეთის ადგილობრივი ორაკულური სალოცავი (ამირანის ტაძარი) ძირითადად მხოლოდ მსოფლმხედველობრივად უპირისპირდებოდა მას, რომ ერთ-ერთ ბერძნულ ფილოსოფიურ სისტემას ეყრდნობოდა ორაკულურ სალოცავებთან დაპირისპირებული ტაძარი, მაგრამ მისი წარმომადგენლები მხოლოდ ბერძნები კი არა – სხვა ეროვნების, ძირითადად ალბათ ადგილობრივები ანუ კოლხები იყვნენ.

ამრიგად, შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ, შესაძლოა, კოლხი ქურუმი ქალი იყო მედეა, ის, ვისი სახეც, ბერძნული მითების გარდა, *ამირანიანში* უნდა იყოს შემორჩენილი (დასაშვებია ვარაუდი და სამომავლოდ ამ საკითხზეც იქნება მუშაობა საჭირო, მედეას შურისძიების შესახებ ისტორიის გაჩენა, თუკი ნატყუარია იგი (და ამ საკითხის შესახებ არსებული არაერთი გამოკვლევა ცხადჰყოფს, რომ სწორედ ასეა) რელიგიურ კონფლიქტებთან აღმოჩნდეს დაკავშირებული, იმ სავარაუდო ფაქტით იყოს განპირობებული, რომლის მიხედვით, მედეას ორაკულური და საბერძნეთისათვის მიუღებელი ტაძარი, როგორც ზემოთ ითქვა, ბოლოს კორინთოშიც დამარცხდებოდა და, აქედან გამომდინარე, საფიქრებელი ხდება, რომ მისი ქურუმი დევნილი და იქნებ ცილისწამების მსხვერპლიც ამ მიზეზითაც, გახდა).

აქ მინდა, ყურადღება შემდეგ საკითხზე გავამახვილო: როგორც ვხედავთ, კონკრეტულ ადამიანებზე გადავიდა წინამდებარე სტატიაში საუბარი და, საერთოდ, კოლხეთში ბერძნულ დასახლებათა არსებობის პერიოდებს ვეხები ძირითადად, მაგრამ, რამდენადაც საფიქრებელია, რომ ამირანის ტაძარი ბევრად უფრო ადრეულ ეპოქებში არსებობდა (როგორც ზემოთაც ითქვა, სავარაუდოდ – სხვა სახელით) ქართულ *ამირანიანის* ეპოსში შეგვიძლია ის შრეებიც ვეძიოთ, რომელიც, *ბერძნული პოლისების არსებობის პერიოდში ტაძართა დაპირისპირების ისტორიასთან შედარებით, გაცილებით უფრო ადრეულ ეპოქებს ასახავს; შესაძლოა, კოლხეთში მთვარის ქალღმერთ მედეას სალოცავის შემოსვლის წინარე შორეული ეპოქაც,* ამირანის იმდროინდელი კულტიც ჩანდეს ქართულ ფოლკლორსა თუ მწერლობაში (აზრი *ამირანიანში* ამგვარი ძალზე ძველი შრეების სავარაუდო არსებობის შესახებ უკვე მოჩანს გია არგანაშვილის ზემოდასახელებულ ნაშრომში (არგანაშვილი 2024: 313) და ვიმედოვნებ, მომავალ კვლევებში გამოიკვეთება ეს მოსაზრება); ასევე არ არის შეუძლებელი, რომ *ამირანიანისა* და პრომეთეს მითები პროტოიბერთა და ინდოევროპელთა განსახლების საკითხებთან, მართლაც, იყოს დაკავშირებული, როგორც არაერთ მეცნიერს მიაჩნია (იხ. პოსტსკრიპტი სტატიის ბოლოს)... საკითხები, რომლებზედაც აქ ჩამოვარდა სიტყვა, მომავალში სკრუპულუზურ კვლევას საჭიროებს და ამჯერად არ გავაგრძელებ მათზე საუბარს.

ბოლოს ქართველთა წინაპრების მიერ მზისა და მთვარის თაყვანისცემის შესახებაც ვიტყვი მოკლედ.

წინამდებარე წერილში მთვარის ქალღმერთსა და კოლხეთში არსებულ მის ტაძარზეა საუბარი და თითქოს გამოდის, რომ ქალი ყოფილა ქართველების წარმართ წინაპართათვის მთვარე, რაც, ერთი შეხედვით, მთლიანად ეწინააღმდეგება ივანე ჯავახიშვილის შეხედულებას, რომლის თანახმად, ქართული ხალხური შეხედულებით, მთვარე სქესით მამაკაცია; როგორც იგი მიიჩნევს, მთვარე ქართველი ტომების მთავარი ღვთაება იყო (ჯავახიშვილი 1979: 98).

ცნობილია, რომ ივანე ჯავახიშვილი ასახელებს რამდენსამე ლექსს და მათზე დაყრდნობითაც მიიჩნევს, რომ წარმართ ქართველებს მთვარე მამაკაცად ჰყავდათ წარმოდგენილი; გავიხსენოთ ეს ლექსები, რომელთაგან ერთ-ერთი ბავშვისათვის სამღერი იავნანაა:

> დაიძინე გენაცვალე, იავ, ნანინა,
> მზე დაწვა და მთვარე შობა, იავ, ნანინა!

სხვა ლექსში ნათქვამია:

> ნათელმა მთვარემა ბრძანა:
> „ბევრით მე ვჯობივარ მზესა“.
> დაჯდა, დასწერა წიგნები,
> ზენა ქარი მიათრევსა.
> მზე ძალიან გაჯავრდესა:
> „მე და ვარ და ის ძმა არის“
> რად ვძულდებით ერთმანეთსა (ჯავახიშვილი 1979: 98).

ხალხში კარგად არის ცნობილი ლექსი, რომელიც ივანე ჯავახიშვილს ხსენებულ ნაშრომში ასევე აქვს მოყვანილი:

ბჟა დია ჩქიმი
თუთა მუმა ჩქიმი
ხვიჩა ხვიჩა მურიცხეფი
და დო ჯიმა ჩქიმი.

მზე დედაა ჩემი,
მთვარე (თთუე) მამაა ჩემი,
სხვადასხვა ვარსკვლავები
და და ძმაა ჩემი (ჯავახიშვილი 1979: 99).

მეცნიერი წერს, რომ „წმინდა გიორგის საქართველოში მთვარის ღვთაების ადგილი უკავია“ და ამ დასკვნას „არც მთვარის სქესი უშლის“ (ჯავახიშვილი 1979: 98; 88-99).

ე. ი. ივანე ჯავახიშვილის შეხედულების გაზიარების შემთხვევაში მისაჩნევი ხდება, რომ ეს კონკრეტული ლექსები, მიუხედავად იმისა, რომ, იქნებ ათასწლეულთა მიღმინდელ ეპოქაში არც იყოს აღმოცენებული, იმ ზოგად რელიგიურ მსოფლხედვას გამოხატავს, რომელიც ძველი სარწმუნოების საფუძველს წარმოადგენდა, რომ თუნდ მოგვიანებით (მხოლოდ რამდენიმე ასეული წლის წინათ) იყოს ისინი შექმნილი, მაინც უნდა მივიჩნიოთ, რომ წარმართული რელიგიიდან ფოლკლორში გადასულ და მასში დამკვიდრებულ ზოგად „კლიშეებს“ არ არღვევს, ტრადიციულ რელიგიურ შეხედულებას მისდევს და, აქედან გამომდინარე, მამაკაცად წარმოადგენს მთვარეს.

ივანე ჯავახიშვილის ნააზრევი მომავალ გამოკვლევათათვის იმპულსის მომცემია და არაერთი ახალი მოსაზრების დაბადებას უწყობს ხელს:

როგორც ვხედავთ, ერთ შემთხვევაში და და ძმა არიან მზე და მთვარე, მეორეში – დედა და შვილი („მზე დაწვა და მთვარე შობა“) და სხვაში კი – ცოლ-ქმარი („მზე დედაა ჩემი, მთვარე მამა ჩემი“), ანუ, თუ *მივიჩნევთ, რომ წარმართულ რელიგიურ საფუძველზეა დამყარებული ეს ლექსები, რომ წარმართობისდროინდელი სარწმუნოების სრულყოფილად გამომხატველია მათი შინაარსი, მაშინ იმ მოსაზრების დაშვებაც გახდება შესაძლებელი, რომ სხვადასხვაგვარ რწმენა-წარმოდგენას უარსებია ქართველების წარმართ წინაპართა შორის,* რომ მთვარის ისეთი განსხვავებული ტაძრები ჰქონდათ მათ, რომელთაგანაც ერთში მზის ძმა იყო მთვარე, მეორეში – შვილი და სხვაში კი – მზის მეუღლე (ხალხური შეხედულებები ქურუმის, ამა თუ იმ სიძლიერის მქონე სულიერი ცენტრის, გარეშე არ ჩნდება, შესაძლოა, ბევრი რამ სახეშეცვლილი, გახალხურებული იყოს, მაგრამ ძირითადი მსოფლხედვა არ იცვლება და ხალხურ რწმენა-წარმოდგენებში ყოველთვის შეგვიძლია ვეძებოთ ამა თუ იმ სალოცავისეული სწავლების კვალი); თუ მთვარის არაერთ ღვთაებას იცნობდნენ ხსენებული წარმართი წინაპრები და განსხვავებული იყო ამ ღვთაებათა ხასიათი, ეს ფაქტი იმგვარი მოსაზრების გამოთქმის საშუალებასაც გვაძლევს, რომ, შესაძლოა, ზოგ ტაძარში კაცად იყო წარმოდგენილი მთვარე და სხვაში კი – ქალად და *ასეთ შემთხვევაში სრულიად მისაღები ხდება დებულება, რომ, მთვარის ამ ტაძრებთან ერთად, მთვარის ქალღმერთ მედეას სალოცავსაც ეარსება დღევანდელი საქართველოს ტერიტორიაზე, კერძოდ კი – კოლხეთში,* და რომ სწორედ მასთან დაკავშირებული ისტორიული პერიპეტიები არის ასახული „ამირანიანსა“ და მედეას მითებში. მსოფლმხედველობითი თვალსაზრისით უმეტესწილად ჰარმონიულად იქნებოდნენ მთვარის ეს ტაძრები ერთმანეთთან დაკავშირებულნი (რაც ამა თუ იმ მიზეზით დაპირისპირებასაც არ გამორიცხავს), თუმც, ცხადია, უნდა ვიფიქროთ, რომ მათში თაყვანსაცემი ღვთაებები და რიტუალები ურ-

თიერთგანსხვავებული იქნებოდა (აქვე დავძენ, რომ იმ სიტყვებში, რომლებიც მთვარის მიერ მზის საწინააღმდეგო „წიგნის დაწერას“ ეხება, შესაძლოა, მზისა და მთვარის ტაძართა შორის მწიგნობრული დაპირისპირების კვალიც იყოს ასახული, იქნებ ამგვარი სიუჟეტის მქონე თქმულებაც არსებობდა და ის იგულისხმება ლექსში, რომ ამ თქმულებაში ჯავრდება („გაჯავრდესა“) მზე თავის ძმაზე.

ლექსებთან დაკავშირებით ის განსხვავებული მოსაზრებაც წარმოდგება ჩვენ წინაშე, რომლის თანახმად, რელიგიურ მსოფლმხედველობაზე დაფუძნებულებად კი არა – ჩვეულებრივი პოეტური შემოქმედების ნაყოფად უნდა განვიხილოთ, *ყველა თუ არა, ზოგი მათგანი მაინც,* რომ რელიგიური მრწამსისა თუ ისტორიის შემცველ ლეგენდას კი არა – ხალხში გავრცელებულ ჩვეულებრივ თქმულებას ემყარება ფრაზა – „მზე ძალიან გაჯავრდესა“ და არც ის არის გამორიცხული, აღმოჩნდეს, რომ ლექსი „მზე დედაა ჩემი“ რელიგიური დოქტრინის გამომხატველი ასევე არ არის და რომ დამოუკიდებელი პოეტური იმპულსებითაა იგი გაჩენილი; ბოლოს ნახსენებ ლექსზე დაკვირვება ასეთ კითხვასაც ბადებს: – ამა თუ იმ რეგიონში საყოველთაოდ ცნობილ დოქტრინას, ხალხში უკვე დამკვიდრებულ რელიგიურ მსოფლმხედველობას რომ ემყარებოდეს, იქნებოდა ასეთი ხალხისთვის იმის განმარტება საჭირო, რომ მზე ადამიანის დედაა და მთვარე კი – მამა? ხალხის ცნობიერებაში გამჯდარი სარწმუნოებრივი შეხედულების, რელიგიური პოსტულატის გადმოცემა რომ იყოს ხსენებულ სტრიქონთა მთქმელის მიზანი, დასჭირდებოდა ლექსის შემქნელს ამგვარი შეხსენება, ასეთი გზნებით ამცნობდა იგი მსმენელებს, რომ მისი მშობლები არიან ეს პლანეტები? ამ მეორე მოსაზრების სასარგებლოდ (რომ რელიგიური პოსტულატების გადმოცემას, შესაძლოა, საერთოდ არც ისახავს ეს ლექსი მიზნად), ის გარემოებაც მეტყველებს, რომ ჩვეულებრივ ლექსს ჰგავს, რელიგიური მრწამსის შეხსენების განწყობილებით გაჩენილს კი არა – უფრო იმგვარი ეგზალტაციის შედეგად ამოთქმულის მსგავსია იგი, სამყაროს მიმართ სიყვარულის მოძალების გამო უეცრად რომ ეუფლება ხოლმე პოეტური ნიჭის მქონე ადამიანს და, აქედან გამომდინარე, საკმაოდ მყარი საფუძველი იქმნება განსხვავებული ვარაუდის ჩამოსაყალიბებლად; ანგარიშგასაწევი უდავოდ ჩანს შეხედულება, რომ რელიგიურ დოგმებთან არაფერი აკავშირებდეს ამ სტროფებს; გასათვალისწინებელ არგუმენტს ქმნის იმ საკითხზე დაფიქრებაც, თუ რა უნდა გამხდარიყო ამ ლექსის აღმოცენების იმპულსი: ისეთ შთაბეჭდილებას ბადებს ხსენებული სტრიქონები, რომ ცხოვრების რომელიღაც მომენტში დედად და მამად დაუსახავს პოეტს მზე და მთვარე, ვარსკვლავები და-ძმებად წარმოუდგენია და ეს სიყვარული, იმ წუთებში დაუფლებული ეგზალტაცია ამოათქმევინებს ამ სიტყვებს, აშკარად იქმნება შთაბეჭდილება, რომ დიდი სიყვარული წარმოადგენინებს მას ღვთაებრივი სამყაროს შვილად თავს და ამით არის გამოწვეული, თავის ოჯახად რომ აღიქვამს ციდან გადმომდგარი ულამაზეს მნათობებს... პოეტური ეგზალტაცია ძალზე ძლიერად იგრძნობა ხსენებულ სტრიქონებში (იქნებ იმდროისათვის ყველასათვის ახალი პოეტური სახეებიც კი იქმნება ამ აღფრთოვანებისა და შთაგონების წუთებში) და არ არის გადაჭრით უარსაყოფი მოსაზრება, რომ ცოცხალი შთაგონებით იყოს ისინი გაჩენილი. მსგავსი რამ ითქმის ლექსზე – „მზე დაწვა და მთვარე შობა“, ისიც ჰგავს თავისუფალ პოეზიას, ისიც ქმნის იმ ვარაუდის საფუძველს, რომ ასევე არ უკავშირდება რელიგიურ დოქტრინას და რომ ბავშვისათვის სიყვარულის გამომხატველი ჩვეულებრივი სტრიქონებია ჩვენ წინაშე.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე დასაშვებად მიმაჩნია ის ვარაუდიც, რომლის თანახმად, *თავისუფალი პოეტური შემოქმედების ნაყოფია ეს ლექსები, მაგრამ უდავოა ისიც, რომ ძალაში რჩება მოსაზრება, რომლის მიხედვით, მთვარის მამაკაცი ღვთაების გარდა, შესაძლოა, მთვარის ქალღმერთიც ჰყავდათ კოლხეთსა თუ დღვანდელი საქართველოს რომელსამე რეგიონში,* თუნდ არაფერი აკავშირებდეს ამ ლექსებს რელიგიასთან, თავისუფალი შემოქმედების ფაქტი, ცხადია, არ გვაძლევს საფუძველს, შეუძლებლად მივიჩნიოთ, რომ მთვარის ქალ ღვთაებასაც ეთაყვანებოდნენ წარმართულ კოლხეთსა თუ მის მეზობელ რაიონებში.

ამრიგად, ვფიქრობ, *არსებობს საფუძველი იმის სავარაუდებლად, რომ მთვარის ქალღმერთი მედეას ტაძარი დაარსდა ოდესღაც კოლხეთში (და იქნებ კოლხეთის მეზობლადაც გავრცელდა მსგავსი ტაძრები);* ჩანს, განსაკუთრებული ღვთაება მართლაც იყო ძველ ქართველთათვის მთვარე. ივანე ჯავახიშვილის მიერ სტრაბონისეულსა და სხვა მონაცემებზე მსჯელობა ცხადყოფს, რომ მთვარეს გამორჩეული ადგილი ეკავა წარმართ ქართველთა შორის. (ჯავახიშვილი 1979: 88-101), ამასთან არ გამოირიცხება ვარაუდი, რომ მთვარის სხვადასხვაგვარ ღვთაებას იცნობდნენ ანტიკური პერიოდის ქართველი და იქნებ მათი ადრეული წარმართი წინაპრებიც.

აქვე უნდა ითქვას: შემოქმედებითი თავისუფლების არსებობის ფაქტების დანახვის შემთხვევაში შეგვიძლია ვთქვათ, რომ წარმართული ტაძრის ჰუმანურ ბუნებაზე მეტყველებს ის, რომ პოეტს შეეძლო, რომელსამე ღვთაებაზე თავისუფლად შეექმნა ლექსი

მითი, ცხადია, მხოლოდ ისტორიულ რეალიათა სიმბოლიზებული ფორმის ასახვის შედეგად არ იქმნება, ტაძარში ამა თუ იმ ღვთაების ან მოკვდავი გმირის შესახებ ამბავთა მთხრობელი მრავალგვარ საზრისს დებს მასში და არის შემთხვევა, როცა შემქმნელის ძლიერი აზროვნებისა თუ ქვეცნობიერი მიხვედრის საშუალებით პროფეტულ შინაარსსაც ასახავს ესა თუ ის მითი; ცნობილი თქმულების პირველმთქმელი ან გადაკეთებული სახით მთხრობელი, რომელსაც მოსალოდნელ მოვლენათა განჭვრეტის უნარი აქვს და ძლიერი აზროვნების წყალობით ადამიანისა თუ მთელი ხალხის ფსიქიკას კარგად იცნობს, ხშირად ისეთ სათქმელს ჩადებს ხოლმე ხატოვანი ფორმით გადმოცემულ ისტორიაში, რომ ახერხებს და ამა თუ იმ ხასიათის მქონე ადამიანს გვიხატავს, ან მოსალოდნელ მოვლენაზე მიანიშნებს ხალხს, ანდა ფილოსოფიურ სათქმელს გადმოსცემს ხატოვნად; როგორც ვიცით, *ამირანიანის* იმ ცნობილ, განსხვავებულ ვერსიაში, რომელშიც ამირანი საუკუნების განმავლობაში პალოს ეწევა და მაშინ, როცა მიწიდან მის ამოძრობამდე ბევრი აღარაფერი უკლია, პალოს თავზე შემომჯდარ ჩიტს უროს უქნევს, ჩიტის ნაცვლად ძელს ახვედრებს ამ უროს და ისევ მიწაში არჭობს ძელს ღრმად; ისეთ ვერსიასაც ვიცნობთ, რომლის მიხედვითაც, მჭედლები ჭედავენ, ამაგრებენ იმ ჯაჭვს, რომლითაც ამირანია შებორკილი, ეშინიათ, რომ გათავისუფლების შემთხვევაში შურს იძიებს იგი მჭედლებზე; ეს ისტორია ხალხის ხასიათისა და ფსიქიკის და არაერთი სხვა საკითხის შესახებ ღრმად მოფიქრალის მიერ ჩანს შექმნილი.

ვფიქრობ, მედეას მითი და *ამირანიანი* კოლხეთის (და არა მარტო მისი) ისტორიის ლაბირინთებში გარკვევის საშუალებას იძლევა და ამ საკითხების უფრო დეტალური კვლევა სამომავლო საქმეა.

P.S.

ამჯერად ძირითადად მხოლოდ იმ ერთი ეპოქის შესახებ ვისაუბრე, რომლის შესახებაც მეტი ვიცით, – ბერძნული მითოლოგია, ქართული ეპოსი იძლევა იმის საფუძველს,

ვივარაუდოთ, რომ ძვ. წ.-ის VIII-VII საუკუნეებში მედეასა და აიეტის ორაკულური ტაძრები ფუნქციონირებდა კოლხეთში, რომ ამირანის ტაძარიც იყო აქ, ვფიქრობ, იმის საფუძველს უდავოდ ქმნის ეს მითები, რომ ამ ტაძართა შორის არსებულ ურთიერთობებზე გამოვთქვათ მოსაზრებები, მაგრამ, *რამდენადაც ამირან-პრომეთეს, როგორც ღვთაებათა, სახეები ძალზე ადრეული ეპოქებისკენ გახედვის საშუალებასაც გვაძლევს, სრულიად მისაღებია აზრი, რომ, შესაძლოა, ხალხთა განსახლებისა თუ შორეულ წარსულში მომხდარ გლობალურ რელიგიურ მოვლენათა ამსახველი კვალიც დავინახოთ ხსენებულ მითებში.*

დამოწმებანი

აბულაძე 1963: *ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები*, ტომი I, თბილისი, *მეცნიერება.*

ამირანიანი 2019: *ქართული ხალხური პროზა*, თსუ.

არგანაშვილი 2024: გ. არგანაშვილი, ქართული ისტორიული ეპოსი ძიებები და ვარაუდები; – *ლიტერატურული ძიებანი*, XLIV; შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი.

გამსახურდია 1991: ზ. გამსახურდია, *წერილები, ესსეები,* თბილისი, 1991.

ბარანოვი 1977: Х. К. Баранов, Арабско-Рурсский словарь, Москва, изд. Русский Язык.

ეტიმოლოგიური ლექსიკონი: Etymology Dictionary. https://www.etymonline.com/ (ნანახია: 24/04/2025)

კიკნაძე 2001: ზ. კიკნაძე. ამირანიანი. *ქართული ხალხური ეპოსი,* თბილისი. http://saunje.ge/index.php?id=1444 (ნანახია: 24/04/2025)

კუჭუხიძე 2020: გ. კუჭუხიძე, სახელ „ამირანის“ გენეზისისათვის; *XIV საერთაშორისო სიმპოზიუმის მასალები*; აბრეშუმის გზის ქვეყნების ფოლკლორი; თბილისი, შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი.

კუჭუხიძე 2021: გ. კუჭუხიძე, ამირანი და ტარიელი („ამირანიანისა“ და „ვეფხისტყაოსნის“ ურთიერთმიმართების საკითხისათვის); *ქართული წყაროთმცოდნეობა*, XXIII; ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი, თბილისი.

კუჭუხიძე 2024: გ. კუჭუხიძე, მცირერიცხოვანი ერი მსოფლიო კულტურის სამსახურში (კვლავ რენესანსის აღმოცენების მიზეზების შესახებ); *XVII საერთაშორისო სიმპოზიუმი – ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები, პატარა ქვეყნების ლიტერატურები და თანამედროვე გლობალური სამყაროს გამოწვევები;* შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი, აკაკი წერეთელის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი (მასალები). https://cils.openjournals.ge/index.php/cils/index https://tsu.ge/ka/publishing-house/single/1676 https://cils.openjournals.ge/index.php/cils/article/view/8699/8652 (ნანახია: 24.04.2025)

პრელერი 1854: Grieshlische Mhythologie von L. Preller. Zweiter Band, Die Heroen; Leipzig, Weidmannsche Buchhandlung. https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.32044048258032&seq=5 https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.32044048258032&seq=762 (ნანახია: 24/04/2025)

ჯავახიშვილი 1979: ი. ჯავახიშვილი, *ქართველი ერის ისტორია*, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი I, თბილისი, *თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.*

ჯაფარიძე 2018: ა. ჯაფარიძე, *იაზონი და ამირანი, პელასგურ-კავკასიური იდენტობა.* https://meufeanania.info/iazoni/ (ნანახია: 24/04/2025).

MEDEA'S MYTH AND HISTORICAL REALITIES: THE CASE OF ANCIENT GREECE AND COLCHIS

Gocha Kuchukhidze
Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature
gochakuch@yahoo.com

According to the German scholar Ludwig Preller, Medea, the well-known figure of Greek mythology, was originally a goddess of the moon. In this article, we attempt to clarify the meaning of the Greek name *Mēdeia*. In our view, any research concerning the genesis of this name should take into account the ancient Greek word *Mḗnē* ("Moon") and earlier linguistic forms denoting the moon¯ such as modern English *Moon*, German *Mond* (both possibly deriving from the Proto-Indo-European root *me/n/ses-*), as well as Latin *Deus* (the source of Italian *Dio*, "God") and other words of related semantics. On this basis, we propose that the name *Mēdeia* could mean "Moon Goddess."

We also suggest that both Hellenic myths and the ancient Georgian folk epic *Amiraniani* preserve mythologized traces of the same historical events. In this regard, it is noteworthy that the female character in *Amiraniani* bears a name with lunar semantics—Kamar (an Arabic name derived from *ḳamar*, meaning "Moon"). In the epic, Amiran fights against Kamar's father, abducts his daughter, and Kamar ultimately betrays her father and aids Amiran in the conflict.

Similarly, in Greek mythology, Medea betrays her father Aeetes and helps Jason steal the Golden Fleece.

As Ludwig Preller observed, the Corinthian myth presents Medea's father Aeetes (son of Helios, the sun god) as a figure who originally resided in Corinth but later moved with his daughter to Colchis. In this article, we offer the view that this myth reflects an actual historical event: that temples dedicated to Aeetes and Medea were first built in Corinth and later in Colchis, possibly during the emergence of Greek poleis in the 8th-7th centuries BCE.

We further assume that the mythic episodes of Medea's and Kamar's betrayal of their paternal families allegorically depict the struggle between local Colchian and Greek temple communities. It may be supposed that a local Colchian temple -whose main cult was perhaps dedicated to Amiran-sought to extend its influence over the temple of the goddess Medea, which had previously been under the authority of Aeetes. Medea's chapel, in turn, may have desired to come under this new influence. Such events, we suggest, were later described in Georgian mythology in figurative form.

The article further entertains the possibility that certain mythic figures connected with Colchis may correspond to specific historical persons. For instance, we may assume that a priestess serving in Medea's temple, bearing the same name as her goddess, sought to align herself with the Colchian cult and thus betrayed the solar temple dedicated to Aeetes, with which she had once been closely associated.

Finally, we propose that, similar to the evolution of Hellenic myths, the Georgian ones also underwent later transformations. For example, Kamar may have acquired her current name only in the 7th–8th centuries CE, during the period of Arab expansion into Georgia, while originally she might have borne a different name denoting the moon.

The article presents several additional hypotheses of this kind.